

РОЗВИТОК ТЕАТРАЛЬНОГО ЖИТТЯ В МІСТІ КРЕМЕНЧУК У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

А.С. Коробчук

*студентка II курсу історичного факультету,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Тел. +38068-898-90-07; email: miss.korobchuk@yandex.ru*

У статті автор наводить тенденції розвитку театрального мистецтва в місті Кременчук у пер. пол. ХХ ст. Характеризує особливості театрального життя в період скрутної ситуації в країні. Показує взаємозв'язок занепаду культурного життя міста, на прикладі, припинення існування театру в Кременчуці. Показує початок театральної діяльності Л.О. Утьосова в місті.

Ключові слова: театр, антрепренер, трупа, культура, бенефіс.

В статті автор приводить тенденції розвитку театрального мистецтва в місті Кременчук у пер. пол. ХХ ст. Характеризує особливості театрального життя в період складної ситуації в країні. Показує взаємозв'язок занепаду культурного життя міста, на прикладі, припинення існування театру в Кременчуці. Показує початок театральної діяльності Л.О. Утьосова в місті.

Ключевые слова: театр, антрепренер, труппа, культура, бенефис.

In the article the author analyzes the trends of theatre art development in Kremenchuk in the early XX century. The author defines the peculiarities of theatrical life under the conditions of a very difficult situation in the country, as well shows a correlation of a decay of town cultural life on the example of theatre's cease in Kremenchuk. The beginning of L. Utesov's theatrical activity in the town is also revealed in the article.

Keywords: theatre, entrepreneur, troupe, culture, benefit performance.

Період ХХ ст. по всій території України відзначався значними соціальними потрясіннями. Серед них і громадянська війна, і Перша Світова і насамперед Велика Вітчизняна війна, яка залишила величезний шрам у житті українського народу. Для міста, яке після значних воєнних потрясінь було зруйновано майже на 97% є дуже важливим процес відновлення історичної пам'яті, зокрема через реконструкцію пам'яток архітектури та культури Кременчука. На сьогоднішній день тема відродження театрального життя в місті викликає значний інтерес громадськості, молоді та творчо-обдарованих людей.

Головним джерелом, щодо обраної теми є спогади Л.О. Утьосова о Кременчуге, де він описує свої починання в Кременчуцькій театральної трупі. В історіографії аспекти даної теми описані в даних працях: А.М.Лушакова,

Л.І.Євселевський «Вулицями старого Кременчука», Л.І.Євселевський «Кременчуччина у ХІХ на поч. ХХ ст.», О.М.Іванченко «Кременчуцький театр в роки фашиської окупації».

Метою статті є розгляд розвитку театрального мистецтва міста Кременчука в ХХ столітті на основі джерел та літератури.

В ХХ столітті організація театрального життя в Кременчуці майже не відрізнялась від практики інших провінційних театрів Російської імперії. Театральне приміщення орендувалося антрепренером, котрий або формував власну трупу чи запрошував на гастролі на певних умовах колективи акторів, чи окремих виконавців. Рідко театр знімали артистичні товариства, котрих в кінці ХІХ ст. на початку ХХ ст. було досить багато.

А чи знаєте ви, що всім відомий Л.О. Утьосов розпочав театральною кар'єру саме в провінційному Кременчуці? В своїх спогадах він так напише: «Я починаю свій театральный путь в Кременчуге». Утьосов розповідає про те що в місті існував драматичний театр у якому грали любителі, в перший день свого приїзду до міста кинулась йому у вічі афіша про постановку п'єси «Отелло» класика Вільяма Шекспіра, саме ця вистава була на той момент найбільш до вподоби місцям. Не до смаку їм були опера та балет. Сам же Леонід Осипович пішов грати у театр мініатюр, куди запросив його товариш Скавронський. де антрепренером там був Шпіглер. Вони розпочали ставити невеличкі вистави, які мали розважальний характер. Утьосов виконував окрім основної своєї ролі сольні номери, а в опереті «Ігашка» йому доручили роль графа. Після його першої прем'єри в одній з міських газет надрукували: «Недурны были П.Ирский и Л.Утесов», що викликало неймовірну радість актора». В Кременчуці за картковим столом він зустрів Мамонта Дальских, відомого російського трагіка. Для бенефісу Леонід Осипович обрав оперету «Тайни гарему» і невеличку п'єсу «Без протекції». Утьосова пугало розтавання з Кременчуком, бо трупа стала для нього справжньою родиною. Однак приїхавши в Одесу з своїми товаришами Аренде и Скавронским. які розповідали про його досягнення в Кременчуці, він поринув в її життя [1].

Під час Першої світової війни в Кременчуці діяла група любителів російського драматичного мистецтва. Керівником цієї групи був Олександр Олександрович Зефіров - викладач хімії в комерційному училищі. Його дружина, яка працювала сестрою-жалібницею у військовому госпіталі, теж брала участь у колективі. Богданов Михайло заволодів готелем та рестораном «Італія» недалеко від базарної площі проти скверу. І, нарешті, Флорес Михайло - в минулому актор, але тоді працював перукарем у М. Коля. Ця четвірка підготувала та показувала уривки з комедій «Горе з розуму» О. Грибоедова та «Ревізора» М. Гоголя, а також одноактівки «Хірургія», «Зловмисник» А. • Чехова. Крім того, О.О. Зефіров читав у гримі й відповідному костюмі монолог «Божевільного» Апухтіна, а М. Богданов читав гумористичні оповідання Руденка. Зефірова читала вірші Надсона. Виступи цієї групи користувалися заслуженим успіхом.

Громадянська війна, економічна розруха, фінансова криза загальмували культурний розвиток міста, театральне життя втратило традиційне наповнення. Втім, у 1919 року продармія організувала театральну трупу, яка два роки виїжджала в навколишні села, її вистави мали яскраво виражене ідеологічне спрямування. А вже через три роки у реконструйованому приміщенні дореволюційного театру відкрився театр імені Я. Ровенка. У Кременчуці знову гастролюють кращі театральні колективи країни. Зрідка тут проходять навіть циркові вистави, доки не було побудовано приміщення цирку.

Не оминула Велика Вітчизняна війна і українського народу, залишивши по собі незгадану історичну пам'ять. Без перебільшення можна сказати, що біль, перенесений війною кожен відчув на собі, бо навіть якщо ти не втратив когось з близьких, то бачив як лихо зачепило сусідів або родичів. Не вдалось уникнути злочинів німців і в культурній сфері. А. Розенберг, один із ідеологів фашизму проголосив: «Українській народ не може існувати без німецької організації та керівного начала. Родюча багата Україна повинна стати німецькою колонією...». Гітлерівці безжалісно знищували будь-які святиш та пам'ятки культури. Кривавий кат Ерїх Кох писав, що українцям не слід захоплюватись творами Т. Шевченка і піснями бандуристів, а більше думати про фізичну роботу в Німеччині. Цікавим фактом є те, що начебто була дозволена діяльність церков, діти молодших класів ходили до школи, проводились певні культурні заходи. Фашисти проводили політику загравання з місцевим населенням переслідуючи власні інтереси. Під час фашистської окупації у Кременчуці працював і міський театр ім. І. Тобілевича. Головним режисером театру був Ф.Т. Мітін. Завіса, люстра, театральні крісла - все залишилося з довоєнного часу. Трупа складалась переважно з аматорів, але були й професіонали. Серед найбільш обдарованих акторів слід насамперед згадати Трохимова, Баля, Мезенцева, Белова (на превеликий жаль, відомо дуже мало імен). «Аусвайс», який обов'язково давали кожному актору, слугував як посвідчення особи так водночас перепусткою, а це мало важливе значення в умовах окупації.

У перші роки Великої Вітчизняної війни окупаційна газета «Дніпровська хвиля» друкувала оголошення «Міський театр ім. І.Тобілевича купує українські костюми, рушники, скатертини, килими, пояси та ін.» «Міському театру ім. І.Тобілевича для участі в хорі та чоловічому квартеті потрібні 2 тенори і 2 баса. Адміністрація». «Міському театру ім. І.Тобілевича для балету потрібні танцюристи - чоловіки. Звертатися до балетмейстера театру» [2: 35].

Дуже рідко до театру приїздили німецькі артисти. Інколи німці приходили на вистави українських акторів, організовували лекції, вікторини. З перших тижнів окупації до театру силоміць зганяли кременчуцьку молодь на лекції, котрі булїли просто агітацією й закликом добровільно їхати на роботу до Німеччини.

У 1942 році у театрі організували велику виставку «Чарівна Німеччина». На стінах були розміщені краєвиди Німеччини із зображенням ідеального життя «вищої арійської раси». Плакати закликали добровільно їхати до

Німеччини цієї «Країни чудес». Але цю виставку використовували підпільники з метою викриття німецької пропаганди.

Микола Баль, Борис Лук'янов та Іван Коваленко замінили декілька вигаданих листів з Німеччини справжніми, де вивезені на каторжні роботи молоді люди розповідали про своє жахливе життя. У цій книзі відгуків вони робили записки, сповнені ненависті до Гітлера і його «нового порядку». У цій книзі з'явилися заклики: «Смерть Гітлеру! Ми не раби, до Німеччини не поїдемо! Геть фашизм!» [2: 36]. Деякі макети з виставки були викрадені і знищені. Члени підпільної групи театру розповсюджували листівки. Актори доклали чимало зусиль, щоб перешкодити німцям вивезти декорації театру при відступі. Та, на жаль, ці зусилля виявились марними. Будівля театру була повністю зруйнована з усіма декораціями та реквізитом.

29 вересня 1943 року Кременчук був звільнений від фашистських окупантів. Мешканці міста виходили з підвалів, зруйнованих будинків, на вулицях міста зустрічали своїх визволителів - воїнів Радянської Армії. Власне місто вже не існувало. Воно було спалене, висаджене в повітря, лежало в руїнах і згарищах. Ось як писала газета «Робітник Кременчуччини» того часу: «Фашисти підірвали музей, зруйнували 27 шкіл, 7 технікумів, педінститут, Будинок піонерів, дитячий парк, міський театр на 800 місць, цирк на 1500 місць, 6 робочих клубів, спалили 860 тисяч книг у міській бібліотеці».

Жовтень 1943 року видався теплим. На вулиці Пролетарській, просто неба, демонструвалися кінофільми. У цей час один із молодіжно-аварійних загонів відбудував приміщення складу суконної фабрики. Тут став працювати міській театр ім. Саксаганського і кінотеатр «Більшовик». Це було невелике приміщення, вхід з вулиці, декілька сходів на перший поверх. Сцена нестандартна, маленьких розмірів. Завіса старенька, крісла теж не нові. Крім того, їх було не достатньо, щоб розмістити глядачів, тому завжди у проходах ставили стільці і ослінчики. Ціни на квитки були невисокими, а черга за ними інколи сягала вулиці. У березні 1944 року газета «Робітник Кременчуччини» писала: «За короткий час міський театр відвідало 33 тис. 250 чол. Із захопленням населення міста дивилося картини «Два бійці», п'єсу «Безталанна» та ін.» Театральна трупа складалась як із професійних акторів, так і аматорів. Це були Іван Коваленко, Костянтин Пустовіт, Марія Курганська, Ганна Козис, провідною артисткою театру була Надія Бессараб — розумна, весела, добра, товариська жінка. Місто лежало в руїнах, житла не вистачало і багато акторів мешкало при театрі. Режисером театру був Ф.Т. Мітін. На сцені йшли вистави різних спрямувань: «Лимерівна» П.Мирного, «Наталка Полтавка» І.Котляревського, «Усі річки течуть в море» Субтеля, «Не все коту масляна» О.Островського, «Таня» О.Арбузова. У неділю після спектаклю були ще й танці, а в будні демонстрували кінофільми.

Через чотири роки після війни театр ім. Саксаганського був капітально відремонтовано. Театр знову широко відчинив двері перед кременчужанами. їх зустрічала зовсім нова зала: атласне драпірування, нові крісла, бронзові бра і чудова центральна люстра. Кременчуцький глядач чекав від трупи нових

яскравих високохудожніх спектаклів [3]. Але, на жаль, утримання трупи, придбання нових костюмів, декорації вимагали нових коштів, котрих на той час не вистачало навіть на необхідне. Перегортаючи сторінки газети «Робітник Кременчуччини» за 1950 рік, ми вже не бачимо об'яв про спектаклі Кременчуцького драматичного театру імені М. Саксаганського.

Була спроба відновити театр у Кременчуці. Першим післявоєнним генеральним планом передбачалось розширення частини нинішнього бульвару Пушкіна, у центрі - облаштування скверу, а на перетині з вул. Леніна - створення великої площі з театром. На жаль, реалізувати цю ідею не вдалося.

Отже, у XX столітті зміни політичного і соціально-економічного характеру вплинули на театральне життя міста. На початку століття, за спогадами, Л.О. Утьосова можна побачити, що окрім драматичного театру діяли ще невеличкі приїзні театральні трупи, які грали в своїх приміщеннях. В одному з таких театрів мініатюр розпочав свою театральну діяльність і сам актор. Однак вже через кілька років, більшовицька революція перетворила театральну сцену на агітаційний майданчик. Гітлерівські окупанти також бачили в театрові засіб ідеологічного тиску і одурманення населення. Після визволення Кременчук мав напівпрофесійний театр імені Саксаганського, який у 1950 р. припинив існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воспоминания Утесова о Кременчуге. – [Режим доступа: http://okrain.net.ua/article/read/Vospominanie_Utesova_o_Kremenchuge.html].
2. Іванченко О.М. Кременчуцький театр в роки фашистської окупації / О.М. Іванченко // «Кременчуку 435 років»: Збірник статей. – Кременчук, 2006 – С. 35.
3. Іванченко О.М. Розвиток культури і дозвілля кременчужани у 40-50 роки ХХ ст.: [рукопись] / О.М. Іванченко // Фонди науковий архіву Кременчуцького краєзнавчого музею.

*Рекомендовано до друку науковим керівником к.і.н., доц. І.М. Шкляєвим
Стаття надійшла до редакції 24.02.2014*